

ЗВИЧАЇ ТА КОЛЯДКИ ЗАРІЧНЕНСЬКОГО РАЙОНУ

Полісся - унікальний за своєю історією, традиціями, культурно-мистецькими надбаннями куточок України. Й до сьогодні дивує він нас архаїчністю своїх звичаїв, самобутністю культурних набутків, колоритністю місцевих говірок. Своєрідність світогляду поліщуків, їх життєвий уклад та ціннісні орієнтири сфокусували у собі фольклорна спадщина краю та сакральнопобутова культура корінного населення. Зараз окремий інтерес в цьому плані становить різдвяно-новорічний цикл обрядовості та фольклору. Переосмислення та осягнення глибинного змісту фольклорної спадщини та сакрального значення новорічно-різдвяних обрядодійств не втратило своєї актуальності і до сьогодні. Для відтворення цілісної картини сакральної містерії зимових свят особливо важливим є врахування локальних особливостей відзначання Різдва та виконання різдвяно-новорічних пісень – колядок та щедрівок.

АКТУАЛЬНІСТЬ даної роботи полягає в безпосередній невичерпності самої теми і в невідворотній потребі українського народу в національному самоствердженні, яке неможливе без глибинного пізнання власної культурної спадщини. Саме різдвяно-новорічне обрядодійство враз єднає всі куточки України в єдине ціле. Й доки лине наша українська колядка, доти ми будемо гідні зватися українцями. А дослідження регіональних особливостей кожної території дасть змогу найточніше відтворити загальну картину різдвяно-новорічних обрядодійств та віднайти найглибинніші корені українства.

НАУКОВА РОЗРОБЛЕНІСТЬ ТЕМИ: до фіксації фольклорно-етнографічних джерел Заріччянщини на початку XIX століття зверталися Доленга-Ходаковський З., Р. Зінкевич, Е. Руліковський, О. Кольберг, Булгаковський Д., Янчук М., М. Довнар-Запольський та інші. Більшість із них, через адміністративне розчленування цього краю, відносили пам'ятки його до пінської місцевості, а тому розглядали їх в етнічному контексті Білорусії, часто наголошуючи на особливій спільності з українськими традиціями співу та музикування.

Серед сучасних дослідників до пізнання художніх і побутових традицій Полісся за джерелами Зарічненського району зверталися Березовський І.П., Юзвенко В.А., Федас Й.Ю., Кирчів Р.Ф., Павлюк С.П., Кітова С.А.

Останні видання даної тематики: „Князь Роман героєм поліської щедрівки” Віктора Давидюка, „Мелодії древнього Нобеля” Раїси Цапун, „Українська пісенна спадщина Рівненщини і Тернопільщини” Пастушенка А. та збірка колядок та щедрівок Рівненщини Ковальчука Віктора.

НОВИЗНА даної роботи полягає в тому, щоб дослідити ступінь збереженості архаїчного змісту колядок та щедрівок в Зарічненському районі, а саме в селі Старі Коні, с. Нобель, с. Морочне та смт. Зарічне (раніше с. Муравин) на сучасному етапі їх побутування.

МЕТА РОБОТИ: Дослідити особливості звичаїв святкування Різдва на Поліссі. Та здійснити тематичний аналіз поліських колядок та щедрівок, записаних у зазначених вище населених пунктах Зарічненського району.

ЗАВДАННЯ:

- з'ясувати характерні риси різдвяно-новорічних обрядодій на Поліссі;
- здійснити тематичну диференціацію поліських колядок та щедрівок;
- виявити семантичні особливості та символічне навантаження текстів різдвяних пісень.

ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ: Обрядовість і фольклор українського Полісся.

ПРЕДМЕТ ДОСЛІДЖЕННЯ: Різдвяно-новорічна обрядовість і фольклор, зібрані у населених пунктах Зарічненського району Рівненської області.

У роботі використано метод польових досліджень, порівняльно-історичний метод, аналіз зібраного матеріалу.

СТРУКТУРА РОБОТИ: наукова робота складається з вступу, двох розділів, висовків та додатків. У першому розділі “Характерні риси різдвяно-новорічних обрядодій на Поліссі” здійснюється загальна характеристика звичаїв та обрядів, пов'язаних з святкуванням Різдва на Зарічненщині. У другому розділі “Тематична диференціація та особливості поліських колядок та щедрівок, зібраних

на Зарічнянщині” здійснено класифікацію та проаналізовано тематику колядок та щедрівок даного регіону.

До роботи додаєть аудіозапис, зібраних колядок та щедрівок, у виконанні жителів смт. Зарічне, с. Старі Коні та с. Морочне Зарічнянського району. А також колядки та щедрівки зібрані та виконані творчим колективом під керівництвом Раїси Цапун у с. Нобель Зарічнянського р-ну, Рівненської області.

РОЗДІЛ I. ХАРАКТЕРНІ РИСИ РІЗДВЯНО-НОВОРІЧНИХ ОБРЯДОДІЙ НА ПОЛІССІ.

Святкування Різдва глибоко сягає своїми коренями архаїчних дохристиянських часів, коли в свідомості людей переважали анімістичні уявлення про світ, тобто віра у наділеність душею всіх живих та не живих матерій. Й на сучасному етапі свого буття українці на несвідомому рівні продовжують виконувати ці язичницькі по суті своїй обряди; продовжують виконувати тексти колядок-заклинань, які славлять не тільки Бога, Ісуса Христа, Діву Марію, але й Сонце, Місяць та Дрібен Дощик, Вогонь та Воду.

З особливим пієтизмом готується до свята Різдва кожний віруючий. В загальних рисах сакральне обрядодійство схоже у всіх слов'ян, однак кожний народ у відзначанні Різдва вкладає свій неповторний колорит, який допомагає зрозуміти нам світогляд людей, їх життєві та духовні цінності. Так само й кожний етнографічний регіон України відзначається певними особливостями в обрядовості та фольклорі різдвяно-новорічного циклу. У цій роботі ми спробуємо відтворити й проаналізувати характерні риси різдвяно-новорічних обрядодій на Поліссі, а саме на Зарічнрянщині. Факти, які збереглися в пам'яті старожилів і які подекуди досі мають місце в реальності, дадуть нам змогу судити не лише про рівень духовності поліщуків, але й про їх життєвий устрій, рівень достатку на початку – в середині ХХ століття, а також про рівень збереженості традицій на сьогодні.

Як на всій території України, так і на Зарічнрянщині Різду передував шести недільний піст. Віруючі люди досі дотримуються цієї сакральної традиції споживання їжі лише рослинного походження. На думку вчених, ця християнська традиція посту вельми тотожна традиції часів ще родоплемінного ладу – забороні полювати та вживати в їжу тварину-тотем.

Традиційно пісна їжа на столі і в Свят-вечір. Незмінною залишається і кількість страв, їх має бути дванадцять. Православна традиція стверджує, що число страв Святої вечері відповідає числу учнів Ісуса Христа. Валерій Войтович з цього приводу зазначає, що „на честь творця Всесвіту готували дванадцять священних

страв, які є жертвою дванадцяти сузір'ям Зодіаку, бо приготовлені від їхнього Живого вогню"[1;421].

Зазвичай жителі досліджуваного регіону готували квасоллю, картоплю, борщ з грибами, рибу. Всі страви заправляли олією із сім'я льону. "Примітивне зготування святвечірніх страв демонструє первісне заготування народом земле плодів на прожиток" – зазначає Ксенофонт Сосенко [4;102]. Загалом, згадуючи свят-вечірні страви більшість старожилів зауважує на невеликих статках народу, але – на незмінному прагненні дотриматися звичаю.

Неодмінним атрибутом різдвяних свят була кутя – жертвна їжа призначена душам померлих родичів. На Заріччанщині кутю готували з ячменю, а не з пшениці. Цю відмінність легко пояснити особливостями вирощування сільськогосподарських культур: пшениця на торф'яних та дерново-підзолистих ґрунтах Поліського краю не давала високого врожаю, тому і не займала в житті селянина такого важливого місця. Дуже зрідка кутю заправляли медом, маком чи горіхами, зазвичай її поливали олією чи конопляним молоком (тертим насінням конопель). Традиційно кутю готували тричі: на Святий вечір; Щедрий вечір, переддень Василя та у переддень Водохрещ – Голодну кутю.

Незамінною стравою різдвяного столу був спеціальний узвар з сухофруктів: яблук, груш, слив, чорниць, вишень. За свідченнями Боричевської Віри, узвар цей має бути неодмінна густий, такий, що його можна їсти ложкою [1].

На особливу увагу заслуговує хліб, який пекли на Різдво, він був особливої продовгуватої форми й називався „колядником” або „довгачем”. Такі хліби з житньої муки, які випікали в печі на листках капусти чи на спеціально заготовленому ще восени листі з дуба, господарі обов'язково роздаровували колядникам. Також обов'язковою стравою на столі були пироги, начинені маком, сухими ягодами. „Довгачі”, як і пироги, можна думати, на Заріччанщині є знаком древнього культу шанування Місяця.

Коли основні передріздвяні приготування були зроблені: господа прибрана й прикрашена солом'яними павучками, а всі члени сім'ї зібрались разом, то з появою першої зірки на небі родина розпочинала Святу вечерю. Примітно, що на

Зарічненщині традиція ставити на покуті дідуха вже на початку ХХ століття не простежується, однак розстелене під скатертиною святкового столу сіно і досі зберігає своє сакральне значення. Ксенофонт Сосенко зазначає, що «сіно на столі й солому, розкидану під столом по хаті, називає нарід також дідухом»[4;75]. А дідух на святі Різдва символізує предка роду, однак всі ритуальні дії, пов'язані з ним, виявляють ставлення до нього не як до померлого, а як до невмирущого. Цікавим є те, що жителі Зарічнрянщини досі дотримуються звичаю прикрашати свої домівки на Зелені свята лепехом та клиновим листям; й досі на досліджуваній території зберігся обряд водіння Куста, за свідченнями багатьох старожилів, а зокрема Чикун Дамініки, яка особисто приймала участь у ньому[XIII]. Кустом зазвичай наряджали дівчину, прикрашаючи її лепехом, листям клену та квітами. «Вважається, що у клечанні люблять поселятися душі померлих, які приходять на Зелені свята і ховаються там, щоб оберігати рідняків від злих духів» - зауважує з цього приводу Валерій Войтович [1;229]. Так обряд водіння Куста досі зберігся тільки на території Полісся. Однак ми можемо простежити певні аналогії із величальними обходами домівок на Трійцю Поліського краю з традиціями колядування в східних регіонах України. За свідченнями Лідії Гончарової, уродженки с. Вовчиці Зарічнрянського р-ну, яка певний час проживала в м. Сватово Луганської обл., в цьому регіоні України на різдвяні коляди побутує звичай наряджати юнака з громади колядуючи; його прикрашали колоссям жита, пшениці, вівсу таким чином, що він був схожий на сніп; з цим снопом ходили від хати до хати і співали коляд [III].

Функціональне призначення обряду Куста полягало в накликанні багатого врожаю, те ж саме і первісне призначення колядок та щедрівок, які закликають на щасливу долю, приплід худоби та урожай жита і пшениці. Отож, можна припустити, що язичницький обряд водіння Куста, який вцілів лише на Поліссі, у східних регіонах України знайшов своє втілення у різдвяних традиціях колядування.

Таким чином, жителі Зарічнрянщини, втративши традицію (а, може, вони її і не мали) з монотеїстичним натяком – шанування Дідуха – вічно живого предка

всього народу, зберегли анімістичні вірування в обрядах на християнське свято Трійці з глибоким язичницьким корінням. Запрошуючи в свої домівки душі померлих родичів і на Зелені свята, і на Різдво, поліщуки вклонялися Кусту – польському Дідуху, невмирущій матері-родоначальниці, символічним втіленням якої була дівчина у клечанні. Цей символ із плоті та крові заступив собою солом'яного Дідуха.

Зберегли місцеві жителі і звичай кликати Мороза кутю їсти. Зазвичай найстарша людина в сім'ї йшла до вікна й, стукаючи в шибку, промовляла: „Мороз, Мороз, просим Бога да й Вас, ходіте на вечерю до нас” [X]. Це вже значною мірою змодифіковане під впливом православ'я звертання до лихих сил природи. „В свят вечірню годину, коли все повинно бути під знаком любови і з'єднання, як було з первовіку, господар в імені своєї ближньої й дальньої рідні простягає злим елементам руку до згоди; не про свою наївність або боязкість, а з великого благородства душі і почуття правди” [1;107].

В коляду на Зарічнянщині йшли тільки на другий день Різдва. Й досі тут побутує звичай першого колядника посадити на порозі, щоб кури сідали [VII]. Зазвичай колядувати йшли гурти молоді, а не діти; не заведено було ходити в коляду тим, хто жив заможнo. Довготривале перебування досліджуваної території в складі Польської держави позначилося і на особливостях різдвяного колядування; крім того, що на Зарічнянщині побутували колядки польською мовою, то тут мали місце і різдвяні хероди [VII]. Хероди – це вистави на різдвяні теми, основними персонажами яких є Круль, Янгол, Лихий, Циган; виконувались вони місцевим населенням виключно на польській мові. Це запозичення від північного сусіда не прижилось на даній території, хоча й має певні аналогії з українськими звичаями колядування: водіння кози, коня, меланкуванням та вертепом.

На щедрий вечір готували кутю і сакральні страви. Й досі серед господарів залишається звичаєм на Щедруху вивезти віз гною в поле, щоб родило; якщо в господарстві був молодий кінь, то об'їжджували його чи вперше запрягали саме в це свято; фруктові дерева теж перев'язували перевеслом, щоб на наступний рік плодоносили [III]. Ці традиції й до сьогодні збережені на Зарічнянщині, вони

яскраво засвідчують віру поліщуків у сприятливість будь-якого починання на Щодрика.

Втретє, і востаннє, кутя, яка називається Голодною, вариться в переддень Йордана (Водохреща або, як в народі кажуть, Водянухи). До цього ж дня на столі має лежати ще з Свят-вечора сіно, яке попередньо господар готував з особливою ретельністю. Брала саме те сіно, яке було скошене з найвищої трави [IX]. Бо на Водохреща по довжині соломинок гадали на майбутній врожай льону, від врожаю якого залежав добробут кожної родини. Зараз, втративши своє практичне значення, ця традиція забулась. З цього ж самого сіна кожний член родини мав зробити собі хрестик, в знак того, що Ісус Христос купався [IV]. Після вечері ці хрестики ставили в кутю, якщо за ніч чийсь хрестик похилиться, то жартома говорили, що він має померти. По закінченню Водохрещ сіно з столу знімали і віддавали худобі.

Й до сьогодні поліщуки освячують свої домівки йорданською водою, часто цю функцію беруть на себе місцеві священики, а також малюють на одвірках хрестики спеціальним побілом. Цим же побілом обводять всю хату по периметру, створюючи символічне захисне коло, яке за різними свідченнями має захищати від мишей, від вітру або ж і взагалі від всього лихого. Сміливо можемо стверджувати, що цей звичай сягає ще дохристиянських часів, коли коло, як і будь-яка солярна символіка, займали провідне місце у віруваннях слов'ян.

Як бачимо, Заріччянщина й досі зберегла залишки дохристиянських вірувань в різдвяно-новорічній обрядовості, хоча православні цінності зайняли належне місце в свідомості поліщуків. Складне економічне становище даного регіону на початку – в середині ХХ століття залишає гіркий присмак спогадів старожилів про святкування Різдва, коли «калачі з ярої пшениці» на столі простого селянина були справжньою розкішшю. Однак і досі корінні жителі регіону намагаються дотримуватись прадідівських звичаїв, запалюючи тим самим вічний вогонь слави нашим предкам.

РОЗДІЛ II. ТЕМАТИЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІСЬКИХ КОЛЯДОК ТА ЩЕДРІВОК ЗІБРАНИХ В ЗАРІЧНЯНСЬКОМУ РАЙОНІ

Українські колядки та щедрівки своїм корінням сягають вглиб далеких язичницьких часів і пов'язані з одним із головних свят наших предків – днем зимового сонцестояння. Для давньої людини воно знаменувало відновлення життєдайної сили сонця, перемогу світла і життя над зимовим мороком і омертвінням у природі. Свято це супроводжувалося численними звичаями, ритуальними діями, обрядами, зокрема, обходами дворів з величальними піснями і побажаннями – колядками.

Народна творчість християнських часів зрозуміла нам і доступна, тому творчість дохристиянського періоду зараз становить більший інтерес. На жаль, дуже багато з фольклорної спадщини нашого народу втрачено, змінено, нашаровано. До втрати перлин нашої сивої давнини спричинила і зміна віри, в результаті чого відбулась підміна язичницьких елементів християнськими. Особливо це позначилось на текстовій формулі обов'язкового рефрену. У християнській час рефренні величання язичницьких божеств замінено фразами «Ой дай, Боже», «Святий вечір», «Христос родився». Так, зміст багатьох колядок та щедрівок протягом часу дуже змінився, з'явилися нові нашарування й вони частково втратили своє первинне значення. Й зараз, щоб відтворити за зразками творчості нашу первісну культуру та історію, треба докласти багато зусиль.

Ми спробуємо в даній роботі класифікувати й здійснити аналіз колядок та щедрівок, зібраних на Заріччянщині. Є декілька видів класифікації текстів пісень колядок-щедрівок. За походженням, змістом, структурою, поетикою, характером виконання вони поділяються на дві групи – світські (народні) та церковно-релігійні, створені духовними поетами. Це умовний поділ, оскільки в живій практиці мав і має місце активний процес взаємодії і взаємопроникнення обох цих груп; це яскраво засвідчує матеріал колядок та щедрівок зібраних на Заріччянщині. Тому доцільніше буде здійснити наступну класифікацію текстів різдвяних пісень. Так, на сучасному етапі їх побутування можна виділити

- ранньохристиянські;
- апокрифічні;
- біблійні колядки. Останні і свою чергу можна покласифікувати за

таким принципом:

а) колядки з домінуючими християнськими мотивами, які мало відрізняються від церковного канонічного співу;

б) колядки, в яких однаковою мірою подається релігійна святковість з глибокою світською чуттєвістю;

в) колядки, в яких тони релігійної святковості найбільш наближені до профанного.

Найменш вцілілим, але найбільш цікавим є пласт ранньохристиянських колядок та щедрівок, крізь них червоною ниткою проходить віра в надприродні сили природи та домінує міфологія і хвала цим силам. Деякі дослідники схильні називати ці молитви казково-фантастичними, але якщо осмислити глибинну суть змісту та символіки цих текстів, то можна відтворити цілісну картину не лише міфологічних уявлення наших предків, але й історично достовірні реалії їх життя: родинно-побутовий устрій, спосіб господарювання і т. ін. Цікавим у цьому контексті є такий текст:

Стоїть яворонько тонкий високий.

Тонкий високий листом широкий.

Листом широкий, кудром кудристий.

А в тім кудрені сам сокіл сідить.

Сам сокіл сідить на воду гледить.

На воду гледить, з рибкой говорить.

Ой ти, рибонько краснопірая,

З твоїх хвосточок зробімо лучок.

Зробімо лучок, будем стріляти.

Вийдем на гору стрелим рибку. (див. Додаток 1, №26)

В цій колядці слід відзначити три яскраво представлені образи: 1) типовий вірець райського дерева, на якому здійснюються різні таємні речі, в тому числі і

створення світу; 2) на ньому сидить містичний сокіл, який в колядах завжди виступає посередником між людьми та вищими силами; 3) міфічна риба, яка в даному випадку виступає символом місяця й ще раз засвідчує необхідність цієї страви на столі у Свят-вечір.

Зустрічаються на Поліссі коляди та щедрівки з мотивами полювання на бобра, куницю та тетерів, тобто тих тварин, які притаманні фауні даного регіону:

Ой рано, рано півні співали,

Щедрий вечор, півні співали.

А ще раніше пан Іван устав.

Щедрий вечор, пан Іван устав.

Пан Іван устав, братів побудив.

Щедрий вечор, братів побудив.

Вставайте брати коней сідлати.

Дай поїдем на полювання ... (див. Додаток 1, №24)

Все це відображення староукраїнського побуту, ймовірно побуту княжої Русі, коли полювання займало поважне місце в житті наших предків. Тематика цих пісень часто переплетена шлюбними мотивами, де чоловік виявляє більшу схильність до матері, ніж до дружини:

...А ти ж, моя жона, тай не гнівайся.

Свять вечір, свять*

Бо ти ж мене та й не годувала*

Годувала мене моя мамонька*

Не одної ночки да й не доспала*

Очі з пучок, ножок да й не спускала*... (див. Додаток 1, №5)

*Рефрен повторюється після кожного рядка.

Містичного змісту й щедрівка про розмову господаря з своїм конем:

Ой за лісом, за лісом сонейко грає.

Щедрий вечор, сонейко грає.

А там Василько коня сідлає.

Коня сідлає, з їм розмовляє ... (див. Додаток 1, №23)

За тематичними особливостями цю щедрівку можна віднести до часів княжої доби, коли наявність коня у господі не лише сприяла сільськогосподарській праці, але й забезпечувала військову спроможність у неспокійні часи. Цікавою з історичної точки зору є відповідь тварини:

... Ой як схочу Дунай перескочу.

Щедрий вечор, Дунай перескочу.

Дунай перескочу копит не змочу ... (див. Додаток 1, №23)

Ці слова чимось перекликаються з оспівуванням річки Дунаю у староруських колядках-щедрівках. На думку С.Килимника, таке оспівування не випадкове, воно „дуже багато промовляє з точки зору історичної дійсності. Перше, дійсно Святослав мріяв опанувати подунайські простори, а тим стати господарем Середземного моря” [3;93]. Тому в колядках оспівується омріяний Дунай й хотілося вірити, що можливість його опанування така близька.

Й досі залишаються незмінними залишки астральної релігії в колядках-щедрівках регіону. Символіка астральної релігії, завдяки своїй простоті, дуже гармонійно поєднана з ідеєю Бога. За міфологічними критеріями така астральна міфологія стоїть на первісному і природному рівні: астральні явища – місяць, сонце і зоря та атмосферні прояви такі як дощ, роса, - називаються поіменно й наділяються містичними силами. Це є чиста ідеологія пракультурної доби. Саме колядки вказують на подальший розвиток релігійних ідей та взаємин культурно-релігійних нашарувань різних історичних діб.

Астральною релігійною символікою переповнено багато взірців українських колядок та щедрівок. Й на Зарічнянщині досить популярна колядка про гостину трьох небесних світил у простого селянина, таке бачення дружніх взаємин можливе було лише в пракультурних обставинах людського життя:

Ой добрий вечір, наш славний пане.

Святий вечор, наш славний пане.

Ой як же ти і спиш, Господь з тобою.

Святий вечор, Господь з тобою*

А як ти не спиш, говори зо мною.

Прийдуть до тебе трійні гості.

Одне гостенько – ясне Сонечко.

Другий гостенько – дрібний Дощик.

Третє гостенько – ясний Місячик ... (див. Додаток 1, №8)

*Так розспівується кожний рядок.

Головною змістовою основою в цій колядці є культ астральної трійці: персоніфікованих, неначе живих астральних світил та дощу з неба. Немає сумніву, що це астральна релігія, й досі оспівувана народом. Зараз вона органічно поєднана з вірою в Бога:

Ой що ж ти мовиш, ясне Сонечко?

Святий вечор, ясне Сонечко.*

Ой як я зійду в неділю рано.

То зрадується і старе, й мале.

До церкви йдучи, Богу молячись ... (див. Додаток 1, №8)

Кожен з астральних гостей по-черзі вихваляється своєю своєю силою та важливістю в житті людини; кожний визначає свою необхідність не тільки у сфері буття людини, але й для світу рослин і тварин. Степан Килимник відносить колядки з подібною тематикою до зразків „народної творчості-молитви хліборобського стану часів родового укладу життя. Де ми маємо заклики звертання до могутніх сил природи схилити їх на добро людині”[3;73]. Однак зміст цієї коляки явно перекликається із змістом біблійної колядки пізнішого часового періоду. В останній навіть можлива заміна трьох астральних гостей на три свята, які повідують нам про народження Ісуса Христа:

...Ой радуйся, земле, син Божий народився.

Бо прийдуть до тебе три празники в гості

Радуйся, ой радуйся, земле, Син Божий народився.*

А що перший празник – Роджєство святєє.*

А що другий празник - святого Василя.*

А що третій празник – святе Водохрєща ...* (див. Додаток 1, №10)

Так відбувається підміна понять: Сонце асоціюється з Різдом Христовим, а на думку Ксенофонта Сосенка, „українське Різдво – це свято народження світа” [4;54]. Місяць заступає свято Василя, Щедрий вечір за міфологічними уявленнями українців – це „час народження Місяця, вічного побратима Сонця. У цей святий вечір величають благодійство ночі, яка дає змогу господарю відпочити та набратися життя” [1;605]. Свято Водохреща змінює культ небесної води, дрібного Дощу, на поклоніння святим водам Йордану, Іоану Хрестителю та самому Ісусу Христу.

Типовим для щедрівок досліджуваного регіону є представлення небесних світил як небесної родини:

Ой летіла сива зозуленька,
Щедрий вечір, добрий вечір, добрим людям на здоров'я.*
Ой всі сади да й облітала.*
А в одному да й не бувала.*
А в першому три тереми.*
Перший терем – ясний Місяць.*
Другий терем – ясне Сонце.*
Третій терем – ясні Зірки.*
Ясний Місяць – то господар.*
Ясне Сонце – господиня.*
Ясні Зірки – їхні дітки.* (див. Додаток 1, №20)

До ранньохристиянських пісенних текстів господарсько-скотарського циклу можна віднести і таку щедрівку, як „Щедрик, щедрик, щедрівонька”, яка набула поширення не лише на Заріччянщині, а й по всій Україні. Вона засвідчує, що „в християнським святі Різдва, мимо широкости його теми як свята різдва світа, святочна ідея радості з посідання худоби і вдячності для її Творця не вважалась в українців малозначною” [4;50]. Ця щедрівка розповідає про творче розмноження Господом господарської худоби в конун великого свята:

...Вийди, вийди, господарю,
Подивися на кошару.
Там телятка народились

І ягнятка покотились ... (див. Додаток 1, №15)

Починаючи приблизно з другої половини ХІХ століття на Україні найбільше поширені колядки релігійно-біблійного змісту. Ця група колядок охоплює багато евагельських та апокрифічних оповідань про життя, муки, смерть і воскресіння Христа. Співається в цих колядках і про вибирання імені для Новонародженого Сина Діви Марії; і про Богородицю, яка шукає місце для нічлігу і ховає Ісуса Христа від жидів. Такі апокрифічні колядки поширені на території досліджуваного регіону:

... Вже темна нічка гору вкриває,

А пречиста Діва місця шукає.

Не було для неї в Віфліємі хати,

Мусила в стаєнці місця шукати ... (див. Додаток 1, №19)

Друга апокрифічна колядка – як жиди шукають Христа-Дитя, щоб убити, а мати Божа своєю мудрістю перемагає ворогів, рятуючи Божого Сина:

На крутій горі там горять огні.

Святий вечор, там горять огні.*

А з тих огнів іскринка впала.

Іскринка впала, криниця стала.

А з теї криниці Пресвята Діва.

Пресвята Діва, де Христа діла?

Пустила Христа в тьомніє леса.

Пішла жидова ліс рубати,

Ліс ізрубали, Христа не нашли ... (див. Додаток 1, №9)

*Так розспівується кожний рядок.

У цій колядці подано високий образ Матері, її любов до Сина. Разом подано образ „жидови” як ворога християнства, що всіма засобами намагається убити Христа, припинити розвиток християнства взагалі. У цій же колядці відображено лагідність українського духу, доброту душі: тут зовсім нема злоби та ненависті з боку християн-українців. Романтичністю, анімістичним світоглядом пройняті всі апокрифічні колядки-щедрівки. Уся природа, усі сили надприродні допомагають Пресвятій Діві і Христу та роблять перешкоди „жидові” й Іродові:

Ішла Божа Мати, буйний вітер віє,
Ой там господар пшениченьку сіє.
Помагай Боже сіяти-орати.
Сьогодні сієш, завтра будеш жати.
Ще Божая мати на стежку не стала,
А вже пшениченька під серп дозрівала ...
...Коли ж то було, шкода доганяти,
І злютився Ірод, сказав завертати. (див. Додатки 1, №22)

В апокрифічних колядках нема побажань, нема славлення, за винятком того, що маємо в рефрені. Але старий дух – анімістичний світогляд цілком пронизує коляди цього типу.

Церковно-книжні колядки – величальні духовні пісні літературного походження на честь релігійного свята Різдва. Вони наповнені святковою набожністю, тихою і глибокою силою слова і мелодії, котрі склалися духовенством, послушниками монастирів, дяками, окремими віруючими. Головним джерелом для їх змісту були церковні й богослужбні книги, а також світські народні пісні та апокрифічні легенди про діяння Христа і святих.

Цілком зрозуміло, що християнська церква пропагувала й активно впроваджувала в життя свої набожні пісні-колядки. Вони повинні були витіснити язичницькі, але цього не сталося. Замість заміни відбулося тісне поєднання цих двох видів обрядової пісенності.

Релігійно-християнське забарвлення у поєднанні з поетичністю характерні і для різдвяних коляд Полісся. До того ж позначені ці колядки й розмаїтістю їх місцевих особливостей, які найбільше проявляються у вимові.

Зважаючи на поетичну структуру, характер і місце виконання, біблійні колядки Заріччянщини можна поділити на три групи. До першої належать, за даною класифікацією, колядки „Рождество твоє ...” та „Рождество Христово, ангел пролітел” (див. Додаток 1, № 1, №13). Ці колядки з домінуючими християнськими мотивами мало чим відрізняються від канонічних гімнів церковного богослужіння. Головне джерело цих колядок слід шукати у церковних книгах, адже мова їх

пересипана церковнослов'янізмами. Побутові деталі із штрихами язичництва зустрічаються в цій групі колядок дуже рідко.

Другу групу складають колядки, в яких в однаковій мірі поєднана релігійна святковість з глибокою чуттєвістю. Це всім добре відомі колядки „Нова рада стала”, „Дивная новина”, „Я умом ходила”, „Добрий вечір тобі...” та ін. (див. Додаток 1, №2, №10-№12, №14, №16-№18, №21). Ці колядки до вподоби простим людям тим, що вони розповідають про народження Ісуса Христа в бідних обставинах, в хліві на сні; він вийшов з простої сім'ї, тому представляє інтереси пригноблених і страждущих:

Дивная новина нині Діва Сина
Породила в Віфліємі Марія єдина.
А як породила в яслах положила
Сухе сіно, як лілію, йому постелила ...

(див. Додаток 1, №2)

... Прилетіли до Вертепу ангели крилаті,
Поклонились заспівали Божому Дитяті.
- Де ж колиска злотая, пелини шовкові?
- Де ж перини для дитини м'які та пухові?...

(див. Додаток 1, №18)

Не вдаючись до нав'язливої риторичності, коляди створюють особливу емоційну сферу, розповідаючи нам про те, як народився Ісус Христос, як він став учителем і просвітителем всього світу. Усі йому поклоняються. Його шанують й величають люди й ангели, пастирі й царі. Небо і земля торжествують – уславляють Христа. Також досить реалістично в цих колядках подана любов Матері, вона сповнена надією і вірою в свого Сина.

Цікаво, що коляда „Нова радість стала” явно наближена до колядок з анімістичним світоглядом: це безмежна хвала Богові, але разом з тим і взивання-мольба до Бога дати добробут господареві, якому колядують:

... Просим Тебе, Царю, небесний Владарю,
Даруй літа щасливії тому господарю.
Не так господарю, а як господині.

Даруй літа щасливої усенькій родині ... (див. Додаток 1, №10)

Зовсім невелика, але вагома своєю оригінальністю третя група церковно-різдвяних колядок. Урочисті тони релігійної духовності у цих творах приземлені, наближені до складних реальностей людського життя. Відображена любов до простолюду, турбота про людину і людство. Значною мірою ці пісні споріднені з величальними колядками про господаря. Це виявляється у змалюванні хліборобської праці – славиться оранка ниви, засівання її зерном. А за „плужок” тримає не звичайний трудівник – сам Ісус Христос, а допомагає йому сама Божа Мати. Звеличування святих осіб через хліборобську працю роблять різдвяні колядки дуже привабливими:

А в полі, полю, сам плужок оре,

А за плужком сам Господь ходить,

А за Господом Божа Мати,

Божа Мати ходила Господу Богу,

Господу Богу ризи носила.

Ризи носила, Бога просила:

- Ой роди, Боже, жито-пшеницю,

Жито пшеницю, всяку пашницю ... (див. Додаток1, №4)

Святі в цих піснях можуть бути гостями у простих людей, вони разом з Господом цікавляться простим земним життям:

Сидить Міколай й у конци стола,

Сьвятий вечор, й у конци стола*...

...”Возьми, Петрусю, возьми шнурочок,

Да змиряєш гори-долини.”

А Господь каже, що більші гори,

А Петро каже: „Більші долини”. (див. Додаток 1, №25)

Так, колядки, які возвеличують Сонце, Землю, Людину та Ісуса Христа, стали невід’ємною частиною репертуару колядників. Ці високомистецькі твори несуть у людські хати добро і душевну злагоду, вчать людей бути гуманними і

милосердними. Виражають ідеал, якого прагнули люди спокон віків, чим і зумовлена велика живучість цих творів у народі.

ВИСНОВКИ

Вшанування звичаїв, відновлення традицій, повернення до глибинних коренів культури. Що за цим всім стоїть? Данина кількасотлітній звичці, несвідоме наслідування потомками моїх предків чи, може, осягнення й усвідомлення самих себе – відновлення природного стану речей. Хто ми такі без нашого минулого? Скільки нас таких, що прагнуть вберегти це минуле? Відповіді на ці запитання в нас самих. В рокові свята мимоволі завмирає наше буденне життя, і ми свідомо чи несвідомо, але неодмінно за покликом серця, повертаємо стрілки наших годинників на кілька тисячоліть назад і прагнемо віднайти гармонію наших душ, намагаємось відновити природне в самих собі.

Внутрішня гармонія особистості, як і гармонія нації в цілому, можлива лише за умов дотримання сакральних обрядодій будь-якого свята, найпримітніше серед них виступає Різдво. Адже традиції вшанування народження світу та Різдва Христового, збереглися не лише по закутках старечої пам'яті, вони й досі побутують, формуючи наші духовні ідеали та цінності, згуртовуючи нас навколо єдиного родинного вогнища.

Прислухаймося до голосу наших предків, адже вони промовляють до нас у сакральних текстах колядок та щедрівок, вони з'являються в наших домівках з першою зіркою на небі, від їх подиху ледь тремтять вогники свічок перед іконами наших святих.

І нехай коляда баби Мані, яка досі шанує Святу П'ятницю, допоможе нам:

Рождество твоє, Христе Боже наш,
Воссея мірови свет разума,
В нем бо звездам служащія,
Звездою учахуся,
Тебе кланятіся Солнцу Правди,
І тебе ведіти с висоти Востока,
Господі, слава Тебе.